

Швець Тетяна Михайлівна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

СУЧАСНИЙ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

У статті здійснена спроба проаналізувати проблему злочинності неповнолітніх та мотиви делінквентної поведінки. Витлумачено характеристики, які включає в себе соціально-демографічний портрет дітей та підлітків, які схильні до скоєння злочинів. У науковій праці досліджується що таке особистість злочинця, у чому її специфіка, яка її роль у скоєнні злочину, як впливати на неї, щоб не допустити більше злочинних дій. Водночас, розглянуто категорії соціальних чинників, що негативно впливають на становлення особистості неповнолітнього правопорушника. У дослідженні висвітлено роль членів родини у формуванні стереотипів поведінки дітей та підлітків.

Ключові слова: неповнолітній правопорушник, соціально-демографічні характеристики особистості злочинця, соціально-значимі негативні властивості.

Вступ. Соціально явище правопорушності, а як її частини – злочинності неповнолітніх, є одним із викликів сучасному суспільству, державі та праву, що актуалізує пошуки ефективних засобів протидії йому та подолання найбільш небезпечних його наслідків. Специфіка підліткової злочинності та її причин, як і специфіка реагування на неї, має, серед іншого, історичне та соціокультурне коріння, що, в свою чергу, мотивує до виявлення національних традицій соціально-педагогічного регулювання профілактики ювенальної злочинності. Особа неповнолітнього правопорушника – особливий, найбільш важкий об'єкт виховання та перевиховання.

Нині кожен п'ятий учень 5-го класу, кожен четвертий восьмикласник і кожен другий учень 11 класу схильні до вживання алкоголю. В Україні щорічно близько 11 тис. дітей скоюють суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність. Вони «опановують» нові види злочинів, які колись вважались «дорослими» – вимагання, шахрайство, проституція. Деякі вчинки таких злочинців відзначаються особливою жорстокістю і цинізмом. Така ситуація у суспільстві й зумовила актуальність піднятого нами питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою для визначення структурних компонентів такого портрета, які найповніше характеризують особистість неповнолітнього, стали наукові праці, що розкривають соціально-демографічні й кримінологічні (Ю. Абросімова, Р. Благута, О. Бурега, В. Бурдін, Д. Виговський, О. Волянчук, Т. Гончар, А. Гусак, О. Дашенко, Т. Кальченко, С. Киренко, Н. Ковтун, С. Корецький, О. Неживець, О. Северин, А. Скіць, А. Яровий, О. Яцун та ін.) і психолого-педагогічні (П. Вівчар, С. Горенко, Н. Греса, М. Гуліна, Т. Журавель, С. Замула, І. Зверева, В. Коваль, Н. Крейдун, М. Луняк, В. Лютий, Н. Максимова, Н. Малиш, В. Оржеховська, О. Павлик, І. Парфанович, Л. Ростомова, В. Сіньов, М. Фіцула, С. Харченко й ін.) особливості неповнолітнього засудженого. Аналіз праць цих учених дозволив визначити основні складові соціально-демографічного портрета неповнолітнього засудженого — узагальнені характеристики його особистості, що найбільшою мірою впливатимуть на процеси планування й організації соціально-педагогічної роботи, спрямованої на досягнення мети

ресоціалізації.

Мета статті: висвітлити індивідуальні соціально-демографічні характеристики дітей та підлітків, які схильні до скоєння злочинів; охарактеризувати категорії соціальних чинників, які негативно впливають на становлення особистості неповнолітнього.

Завдання: виявити характеристики, що включає в себе соціально-демографічний портрет дітей та підлітків, які схильні до скоєння злочинів; розкрити категорії соціальних чинників, що негативно впливають на становлення особистості неповнолітнього; висвітлити роль членів родини у формуванні стереотипів поведінки дітей та підлітків.

Виклад основного матеріалу. Особистість злочинця завжди була однією з центральних проблем психологічних, соціальних, педагогічних та кримінологічних наук. У залежності від соціально-історичних умов, вимог соціальної практики і рівня розвитку науки по-різному ставилося і вирішувалося питання, що таке особистість злочинця, чи є вона взагалі, у чому її специфіка, яка її роль у скоєнні злочину, як впливати на неї, щоб не допустити більше злочинних дій.

Необхідно враховувати, що навіть у такій специфічній сфері, як злочин, людина діє в якості суспільної істоти, тому до неї треба підходити як до носія різноманітних форм суспільної психології, придбаних моральних, правових, етнічних і інших поглядів і цінностей, індивідуально-психологічних особливостей. У цілому це являє собою джерело злочинної поведінки, її суб'єктивної причини, визначає необхідність вивчення усієї сукупності соціологічних, психологічних, правових, медичних та інших аспектів особистості злочинця.

На підставі договору про співпрацю факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету з Управлінням Державної пенітенціарної служби України в Херсонській області у листопаді 2015 року було проведено дослідження з метою визначення соціально-демографічних характеристик неповнолітніх правопорушників. За основу наукового дослідження була взята розроблена авторами анкета, питання якої направлені на виявлення соціально-демографічних характеристик неповнолітніх правопорушників, що перебували на момент проведення дослідження у Херсонському слідчому ізоляторі. З анкетами працювали 30 опитантів-непо-

внолітніх, зустріч з якими не забороняла законодавча нормативна база слідчого ізолятору.

Соціально-демографічний портрет злочинця включає наступні характеристики: стать, вік, сім'я, в якій виховувалась людина (повна чи неповна), склад сім'ї, освіта, матеріальний стан родини, наявність чи відсутність власного житла, соціальний статус батьків, фізичне здоров'я членів родини, психічне здоров'я, стосунки між членами сім'ї, дотримання асоціального стилю життя членами родини (зловживання наркотиками, алкоголем, схильність до протиправних дій, сексуальна розбещеність тощо), наявність постійної роботи [4, с. 121].

Станом на 1 листопада 2015 року в Херсонському слідчому ізоляторі перебували 46 неповнолітніх правопорушників, з них 45 хлопців та 1 дівчина (гендерний аспект – перша умова соціально-демографічної характеристики).

Анкетне опитування було проведено серед 30 хлопців віком від 14 до 17 років: 60% опитаних мали вік 17 років, 34% – 16 років, 3% – 15 років та 3% – 14 років. Ці показники говорять про те, що більшість підлітків, які йдуть на скоєння злочину практично досягли повноліття.

Дослідження показало, що більшість опитаних, а саме 63% мають неповну середню освіту, 17% – закінчили одинадцять класів, 10% – навчались у середньо-технічних освітніх закладах, 7% – закінчили лише два класи, вражає факт, що 3% опитаних неповнолітніх не навчались у школі взагалі. На запитання: «Які оцінки переважали у вас у навчанні?» 50% опитаних відповіли, що отримували у школі лише трійки, 40% стверджували, що навчались на тверду четвірку та 7% відповіли, що були відмінниками у навчанні. Отже, 47% опитаних – сильні у навчанні діти, які отримували у школі позитивні відмітки. Цей факт надзвичайно вражає.

Дуже важливою соціально-демографічною характеристикою є роль сім'ї, у якій виховувався неповнолітній правопорушник. Родина, тип сім'ї, виконання нею соціально-педагогічної функції значною мірою впливають на поведінку неповнолітніх, пов'язану із порушенням закону. Повна ця сім'я чи неповна – один з головних показників. 50% опитаних виховувались у сім'ї з обома батьками, 33% – мали лише матір, 17% опитаних зовсім не мали батьків. Сім'я є детермінантою у розвитку та становленні особистісних якостей людини, тому показник повна сім'я чи ні є дуже важливим.

На запитання, де виховувались ці підлітки, 7% відповіли, що виховувались у спецшколі, 7% зростали з опікунами і 3% – у дитячому будинку. Отже, кількість правопорушників серед дітей-сиріт значно менша порівняно з дітьми, які зростали у повній сім'ї. 93% опитаних підлітків віднесли своїх батьків до робочого класу і лише 7% стверджували, що їх батьки належать до інтелігенції. Цей показник може говорити про те, що у дітей, які виховуються в сім'ях інтелігентів ризик піти на правопорушення набагато менший, ніж у дітей з робочих сімей, батьки яких вимушені важче і більше працювати.

Існує стереотип, що в основному на злочин йдуть підлітки з малозабезпечених сімей. Ми вирішили це перевірити. На питання: «Як ви оцінюєте рівень матеріальної забезпеченості вашої родини?» 20% опитаних відповіли, що матеріальний рівень сім'ї, у якій вони виховувались, – низький, 70% – се-

редній, а 10% відзначили, що матеріальний рівень їх сім'ї високий. Отже, частка підлітків із малозабезпечених сімей набагато менша порівняно з частиною дітей, які зростали в сім'ях з середнім та високим матеріальним достатком. Підлітки також відзначали, що нестаток грошей не є основною причиною їх злочинних дій. Аналіз відповідей неповнолітніх на запитання анкети вказує на те, що родини 90% опитаних мають власне житло, з них 80% говорять, що їх повністю влаштовують житлові умови, а цей факт ще раз підтверджує стабільне матеріальне положення родин більшої частини опитаних неповнолітніх правопорушників.

Окремою групою батьківських сімей вчені, які займаються питанням злочинності серед неповнолітніх, виділяють родини, в яких один з батьків був засуджений до позбавлення волі. У нашому випадку 27% опитаних відносять саме до цієї групи сімей. У таких родинах ризик піти на скоєння злочину для неповнолітніх наявний, і наше дослідження це підтвердило, бо четверта частина опитаних мають хоча б одного з батьків, які відбували покарання у місцях позбавлення волі. Разом з цією характеристикою важливими показниками є схильність батьків (опікунів) до зловживання алкоголем чи наркотиками та наявність у родині спроб сексуального або фізичного насильства. Щодо вживання членами родини алкоголю чи наркотиків, то 27% опитаних дали стверджувальну відповідь.

Цікавим для нас став факт, що всі 100% опитаних неповнолітніх дали відповідь, яка нас не залишила байдужими, – у їх сім'ях ніколи не було спроб сексуального чи фізичного насильства. Відкритим залишається питання «Звідки у цих дітей агресія, жорстокість до всього оточуючого?!»

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки**. За результатами проведеного дослідження маємо наступний соціально-демографічний портрет дітей та підлітків, які схильні до скоєння злочинів. У цілому, опитані практично всі досягли повноліття, виховувались в повній сім'ї чи сім'ї з однією матір'ю, мають середній рівень життя, власне житло. Значна кількість опитаних неповнолітніх злочинців вживають алкоголь чи наркотичні речовини. Четверта частина опитаних мають батька, якого було засуджено до позбавлення волі. У навчанні практично третина цих дітей навчались на тверду четвірку чи були відмінниками.

Таким чином, особистість злочинця являє собою сукупність соціально-значимих негативних властивостей, що утворилися у особистості в процесі різноманітних і систематичних взаємодій з іншими людьми. Соціальний характер особистості злочинця дозволяє розглядати його як члена суспільства, соціальних груп або нових спільностей, як носія соціальних типів рис.

Здійснене дослідження не претендує на остаточне розв'язання заявленої проблеми й не охоплює усіх питань, пов'язаних із вирішенням питання злочинності підлітків, досвід чого має стати основою у вирішенні проблем ресоціалізації підлітків із деліквентними відхиленнями у поведінці на сучасному етапі розвитку суспільства. З урахуванням цього перспективні напрями подальшої роботи вбачаються в пошуку, розробці та впровадженні в Україні інноваційних форм та методів профілактики злочинності неповнолітніх правопорушників.

Список використаної літератури

1. Башкатов И.П. Психология групп несовершеннолетних правонарушителей (социально-психологические особенности). – М.: Прометей, 1993. – 312 с.
2. Джуджа О.М. Проблеми девіантної поведінки (кримінологічний аспект) / О.М.Джуджа, С.М.Корецький // Науковий вісник. - 1999. - № 1. с. 74.
3. Дроздов О.Ю. Проблеми агресивної поведінки особистості: Навчальний посібник / О.Ю.Дроздов, М.А.Скок – Чернігів: ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка, 2000. – 156 с.
4. Соціальна робота з неповнолітніми, які перебувають у місцях позбавлення волі / За ред.Синьова В.М. – К.: ДЦССМ, 2003. – 222 с.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2016 р.

Швец Татьяна

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра социальной работы, социальной педагогики и социологии
Херсонский государственный университет, Херсон, Украина

СОВРЕМЕННЫЙ СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПРАВОНАРУШИТЕЛЕЙ

В статье предпринята попытка проанализировать проблему преступности несовершеннолетних и мотивы делинквентного поведения. Истолковано характеристики, которые включает в себя социально-демографический портрет детей и подростков, склонных к совершению преступлений. В научной работе исследуется, что такое личность преступника, в чем ее специфика, ее роль в совершении преступления, как влиять на нее, чтобы не допустить больше преступных действий. В то же время, рассмотрены категории социальных факторов, негативно влияющих на становление личности несовершеннолетнего правонарушителя. В исследовании освещены роль членов семьи в формировании стереотипов поведения детей и подростков.

Ключевые слова: несовершеннолетний правонарушитель, социально-демографические характеристики личности преступника, социально-значимые отрицательные свойства.

Shvets Tetyana

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Social Work, Social Pedagogy and Sociology
Kherson State University, Kherson, Ukraine

CONTEMPORARY SOCIAL-DEMOGRAPHIC PROFILE OF JUVENILE OFFENDERS

The article is an attempt to analyze the problem of juvenile delinquency delinquent behavior and motives. The properties have been interpreted that include socio-demographic profile of children and adolescents who are prone to commit crimes. In scientific work it has been examined who is the offender; what is its specificity, what is its role in the crime, how to influence it, to prevent more criminal acts. However, the category considered social factors that affect the formation of the individual juvenile offender. The study highlights the role of the family in shaping the behavior of children and adolescents. The specifics of juvenile crime and its causes, and specific response as it has, among other things, historical and socio-cultural roots, which, in turn, motivates to identify national traditions of social adjustment and educational prevention of juvenile crime. Person juvenile offender - particularly the heaviest object and reeducation.

Key words: juvenile delinquents, socio-demographic characteristics of juvenile offenders; socially significant negative properties.